

توانمندسازی زنان از طریق کارآفرینی در مناطق روستایی: راهکاری برای توسعه اقتصادی و اجتماعی

مهسا زینالی سعیدلو

کارشناسی ارشد، گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

zeynali876@gmail.com

ناصر سیفاللهی

نویسنده مسئول: استاد گروه مدیریت بازرگانی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

naser_seifollahi@yahoo.com

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۳/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۵

Empowering Women Through Entrepreneurship In Rural Areas: A Solution For Economic And Social Development

Mahsa Zeynali Saeedlou, Naser Seifollahi

Master's Degree, Department of Business Management, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.

Professor, Department of Business Management, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.

Abstract

In recent years, women's empowerment, especially in rural communities, has been recognized as a key factor in the economic and social development of countries. Today, new theories of rural development refer to rural entrepreneurship as a suitable solution for empowerment and capacity building in rural areas to change the current pattern of life, reduce the urban-rural gap, and create economic, social, environmental, and institutional equality. Empowering rural women through entrepreneurship is known as an effective solution for achieving two development indicators: increasing employment and reducing unemployment. The purpose of this study is to investigate the importance of rural entrepreneurship in women's empowerment as well as their position in the development of rural communities. Given existing challenges such as cultural and social discrimination, lack of access to resources, and job opportunities, this research

چکیده

در سال‌های اخیر، توانمندسازی زنان، به‌ویژه در جوامع روستایی، به‌عنوان یکی از عوامل کلیدی در توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورها مطرح شده است. امروزه، نظریه‌های جدید توسعه روستایی، کارآفرینی روستایی راهکاری مناسب برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در مناطق روستایی می‌دانند که می‌تواند الگوی فعلی زندگی را تغییر داده، شکاف میان‌شهری و روستا را کاهش داده و موجب برابری اقتصادی، اجتماعی، محیطی و نهادی شود. توانمندسازی زنان روستایی از طریق کارآفرینی، راهکاری مؤثر در راستای افزایش اشتغال و کاهش بیکاری به شمار می‌رود. هدف از این مطالعه، بررسی اهمیت کارآفرینی روستایی در توانمندسازی زنان و همچنین جایگاه آن‌ها در توسعه جوامع روستایی است. باتوجه به چالش‌های موجود نظیر تبعیض‌های فرهنگی و اجتماعی، کمبود دسترسی به منابع و فرصت‌های شغلی، این تحقیق بر ضرورت ارتقا مهارت‌ها و توانمندسازی زنان از طریق کارآفرینی تأکید می‌کند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که توسعه کارآفرینی زنان می‌تواند به بهبود وضعیت اقتصادی خانواده‌ها و جوامع روستایی کمک کند و به‌عنوان ابزاری مؤثر برای ریشه‌کنی فقر و بیکاری عمل نماید. در پایان پیشنهاداتی در

emphasizes the importance of upgrading women's skills and empowering them through entrepreneurship. The results show that developing women's entrepreneurship can help improve the economic situation of families and rural communities and act as an effective tool for eradicating poverty and unemployment. Finally, suggestions were presented regarding women's empowerment through rural entrepreneurship.

Keywords: Women's Empowerment, Rural Entrepreneurship, Rural Women Entrepreneurs, Rural Economic Development

خصوص توانمندسازی زنان با استفاده از کارآفرینی روستایی ارائه شده است.

کلیدواژه: توانمندسازی زنان، کارآفرینی روستایی، زنان کارآفرین روستایی، توسعه اقتصادی روستایی

مانند پول، دسترسی به پول و کنترل بر تصمیم‌گیری در خانه، جامعه و ملت را به دست می‌آورند (اورهیبو و اورهرو، ۲۰۲۳). در سطح جهانی، زنان تقریباً نیمی از نیروی کار کشاورزی را تشکیل می‌دهند و سهم قابل توجهی در تولید مواد غذایی و توسعه روستایی دارند (ملا و همکاران، ۲۰۲۴). زنان هر روز نقش مهمی در کسب درآمد برای خانواده، داشتن یک کارفرما، ایجاد شغل به‌عنوان یک کارآفرین، مراقبت از خانواده و فرزندان خود ایفا می‌کنند (نیهانگازا و کویرا، ۲۰۲۳). همچنین، در جامعه امروز ایران، زنان روستایی نشان داده‌اند که توانایی‌ها و قابلیت‌های فراوانی دارند و تحت شرایط مناسب می‌توانند مشارکت مؤثری در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور داشته باشند. با توجه به نقش‌های چندگانه زنان در کشاورزی، دامپروری، خانه‌داری و صنایع دستی در ایران و سایر نقاط جهان، می‌توان گفت زنان با انجام فعالیت‌های درون منزل و بیرون منزل عهده‌دار نقش‌های مهمی در رسیدن به توسعه روستایی هستند (گلکار فرد و رضایی مقدم، ۱۳۹۸). در این راستا، توانمندسازی زنان روستایی از طریق کارآفرینی به‌عنوان راهکاری مؤثر برای دستیابی به دو شاخص توسعه، یعنی افزایش اشتغال و کاهش بیکاری، شناخته می‌شود. در واقع، تقویت کارآفرینی زنان در مناطق روستایی از نظر معقول بودن، انسانی بودن و سازگاری با

۱- مقدمه

در سال‌های اخیر، به نظر می‌رسد که توانایی زنان کارآفرین برای ارتقای پیشرفت اقتصادی و ثروت در کشور، به رسمیت شناخته شده است. در سال ۲۰۱۱، دولت لایحه توانمندسازی زنان را همراه با لایحه برابری جنسیتی تصویب کرد که هدف آن افزایش مشارکت زنان در تمام جنبه‌های اقتصادی، به‌ویژه فعالیت‌های کارآفرینی است (آلیاماتو و مخیزه، ۲۰۲۴). توانمندسازی زنان به‌ویژه در جوامع روستایی، نه تنها ثروت ملت را افزایش می‌دهد، بلکه شکاف نابرابری جنسیتی را نیز پر می‌کند؛ جایی که زنان نیز ابزار تولید را در اختیار دارند و می‌توانند کارفرمای نیروی کار باشند. توانمندسازی به معنای دادن یک وظیفه خاص در حوزه تجارت یا بخش کشاورزی است (آکپان، ۲۰۲۲). بخش کشاورزی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه عملکرد ضعیفی دارد؛ تا حدی که زنان به این دلیل که منبعی حیاتی در کشاورزی و مشارکت-کنندگان عمده در اقتصاد روستایی از طریق نقش‌های خود به عنوان کشاورز، کارگر و کارآفرین هستند، در دسترسی به منابع تولیدی با محدودیت‌هایی مواجه هستند (ملا و همکاران، ۲۰۲۴). توانمندسازی زنان فرایندی است که طی آن، زنان سهم بیشتری از کنترل بر منابع مادی، انسانی و فکری مانند دانش، اطلاعات و ایده‌ها و همچنین منابع مالی

⁴ Urhibo & Orhero

⁵ Nihangaza & Kwizera

¹ Aliamutu & Mkhize

² Akpan

³ Mela et al

کریمی، ۱۳۹۸). در نتیجه، بررسی نقش کارآفرینی در توانمندسازی زنان روستایی و شناسایی چالش‌ها و فرصت‌های موجود، می‌تواند راهکارهایی عملی برای توسعه پایدار و افزایش مشارکت اقتصادی زنان ارائه دهد. این مقاله به بررسی همین موضوع می‌پردازد و تلاش می‌کند راهکارهای مؤثر برای ارتقای وضعیت اقتصادی و اجتماعی زنان روستایی را ارائه نماید.

۲- مبانی نظری پژوهش

توانمندسازی زنان: تحقیقات زیادی در مورد توانمندسازی زنان وجود دارد و مطمئناً در ادبیات توسعه به یک اصطلاح آشنا تبدیل شده است. باین‌حال، تعریف جامع از کلمه «توانمندسازی» همچنان مبهم باقی‌مانده است. توانمندسازی زنان فرایندی چندبعدی است که دارای ابعاد اجتماعی - فرهنگی، حقوقی، خانوادگی، سیاسی و روانی است (ایجاز و همکاران، ۲۰۲۱). توانمندسازی زنان را می‌توان به‌عنوان یک فرایند مهم در دستیابی به برابری جنسیتی نیز در نظر گرفت که به این معناست که حقوق، مسئولیت‌ها و فرصت‌های افراد بستگی به این ندارد که آن‌ها مرد یا زن متولد شوند (نیهانگازا و کوپزرا، ۲۰۲۳).

با در نظر داشتن مفهوم توانمندی، سه عنصر ضروری در آن مشخص می‌شود. نخستین عنصر، منابع است که شامل متغیرهایی مانند آموزش و اشتغال است و از عوامل تسریع‌کننده توانمندی‌های زنان است. دومین عنصر، عاملیت زنان است که به این اشاره دارد زنان نباید تنها دریافت-کنندگان منفعل خدمات باشند، بلکه خود باید به‌عنوان بازیگران اصلی در فرایند تغییر، به‌ویژه انتخاب‌های مهم و اثرگذار بر زندگی خود، در نظر گرفته شوند. سومین عنصر، دستاوردها یا پیامدهایی است که بر اثر توانمندسازی ایجاد می‌شود. این پیامدها شامل برآورده شدن نیازهای اساسی یا دستاوردهای پیچیده‌تری مانند خشنودی، عزت‌نفس، مشارکت در زندگی سیاسی و اجتماعی و غیره است؛ بنابراین، می‌توان گفت مواردی مانند ثروت، موقعیت تحصیلی، موقعیت

محیط‌زیست از اهمیت بالایی برخوردار است (خسروی‌پور و اسداله‌پور، ۱۴۰۳). توانمندسازی زنان در محیط‌های جامعه روستایی، یک مکانیسم حیاتی برای بقای آن‌ها و منبع اصلی قدرت اقتصادی و اجتماعی زنان است (موغاندی و میخزده، ۲۰۲۳).

کارآفرینی و اشتغال زنان روستایی نه تنها به افزایش درآمد خانواده کمک می‌کند، بلکه موجب بهبود وضعیت سواد و بهداشت خانواده و نیز کاهش مهاجرت به شهرها می‌شود. این عوامل در نهایت می‌توانند زندگی روستایی و کل جامعه را تحت تأثیر قرار دهند؛ بنابراین، شناسایی استعدادها و کارآفرینی روستائیان، به‌ویژه زنان و تلاش برای توسعه و تقویت کارآفرینی از طریق فراهم کردن زمینه‌های اولیه، اهمیت بالایی دارد (پناهی، ۱۴۰۲). همچنین، کارآفرینی در جوامع روستایی می‌تواند بسیاری از چالش‌ها از جمله بیکاری، درآمد پایین، فقدان تنوع اقتصادی و... را برطرف سازد؛ در این میان کارآفرینی زنان و توانمندسازی آنان به منزله مهم‌ترین ابزار برای ریشه‌کنی فقر و بیکاری مورد توجه قرار گرفته است (یاسوری و نوروزی نژاد، ۱۴۰۰). برنامه‌های ایجاد اشتغال با هدف ایجاد اشتغال و توانمندسازی، به‌عنوان مسئولیت دولت در قبال شهروندانی که در توسعه پایدار کشور سهیم هستند، طراحی شده است. زنان نیز به طور مساوی تحت این چشم‌انداز یافت می‌شوند. تأکید بر خوداشتغالی در مقابل اشتغال با حقوق، به‌عنوان محرکی برای ایجاد روحیه کارآفرینی و ایجاد ثروت است (اریکیتولا و اومورگی، ۲۰۱۹). در این راستا، کارآفرینی زنان با توجه به اینکه زنان نیمی از جمعیت فعال جوامع را تشکیل می‌دهند، می‌تواند به رشد تولید و فروش، افزایش سرمایه، بهبود رفاه اقتصادی، تقویت رقابت و صادرات و در نهایت به توسعه اقتصادی کمک کند. همچنین، این امر می‌تواند به پیشرفت و شکوفایی خود زنان نیز کمک کند. جامعه‌ای که به دنبال توسعه همه‌جانبه است، باید شرایط لازم برای رشد و شکوفایی استعدادها را برای تمامی اعضای خود از جمله زنان فراهم آورد (خسروی‌پور و

³ Ijaz et al

⁴ Nihangaza & Kwizera

¹ Moganedi & Mkhize

² Erikitola & Omoregie

تصمیم‌گیری مؤثر بر رفاه آن‌ها است. پیشرفت جامعه به توانمندسازی زنان بستگی دارد، مفهومی که توسط سازمان ملل از طریق برنامه ۲۰۳۰ برای توسعه پایدار تأیید شده است. نکته قابل توجه، هدف پنجم دستور کار «دستیابی به برابری جنسیتی و توانمندسازی همه زنان و دختران» را در اولویت قرار می‌دهد و بر نقش محوری توانمندسازی زنان در پیشبرد توسعه پایدار تأکید می‌کند (اوگباری و همکاران، ۲۰۲۴).

مفهوم توانمندی، شامل مجموعه‌ای از مفاهیم نظیر حق انتخاب، کنترل، قدرت و پیامدهای آن‌ها است. بیشتر این مفاهیم به توانایی زنان روستایی برای تصمیم‌گیری و پیامدهای مؤثر آن بر خود زنان روستایی و خانواده‌هایشان اشاره دارد. به‌طور کلی، توانمندی زنان یک فرایند پویا است که شامل توانمندی‌های آن‌ها برای تغییر ساختارها و ایدئولوژی‌هایی می‌شود که آن‌ها را در وضعیت وابستگی قرار داده است. این فرایند به زنان در دستیابی بیشتر به منابع و کنترل بر زندگی کمک می‌کند و موجب احساس استقلال و اعتماد به نفسی بیشتر در آن‌ها می‌شود. همچنین، این فرایند باعث افزایش عزت‌نفس زنان می‌شود و به بهبود تصویری که آن‌ها از خود دارند، منجر می‌گردد (علی توکلی و کریمی، ۱۳۹۸). توانمندسازی زنان مستلزم دادن اختیار و کنترل بیشتر بر زندگی خود است. زنان باید بتوانند آزادانه افکار و تخیلات خود را بیان کنند، اعتمادبه‌نفس ایجاد کنند و برای رسیدن به خواسته‌ها برای قدرت مذاکره کنند (آدیکاری و همکاران، ۲۰۲۳).

پژوهشگران تعاریف متفاوتی از توانمندسازی زنان ارائه دادند که در جدول ۱ به آن اشاره شده است.

اجتماعی و دسترسی به اطلاعات از ابزارهای توانمندسازی زنان است که البته به‌تنهایی کافی نیستند (حق پناه و صادقلو، ۱۴۰۰).

نظریه توانمندسازی سارا لانگه! یکی از نظریه‌هایی که در زمینه توانمندسازی زنان ارائه شده، نظریه توانمندسازی سارا لانگه است. اهداف کوتاه‌مدت مطرح شده در این نظریه، شامل آموزش‌های کوتاه‌مدت در بخش‌های رسمی و غیررسمی و تمرین برای حضور در صحنه‌های اجتماعی است. این نظریه تلاش دارد با توانمندسازی زنان از طریق ترویج فکری نو، آموزش‌های مهارتی برای فعالیت در بخش‌های اقتصادی، ارتقای آگاهی تمامی اعضای جامعه از نقش‌های زنان و بهبود سطح رفاه آن‌ها، پایه‌های استوار برای اقدامات بعدی در تأمین نیازهای راهبردی و حذف نابرابری‌ها در تمامی زمینه‌ها فراهم کند (میکانیک و همکاران، ۱۴۰۰)؛ بنابراین، توانمندسازی زنان اصولاً یک فرایند محسوب می‌شود؛ به این معنا که معرف پیشرفت از یک موقعیت (نابرابری جنسیتی) به موقعیت دیگر (برابری جنسیتی) است. این فرایند از سطح فردی (احساس ذهنی و توان عینی برای انجام دادن امور) آغاز می‌شود و تا سطوح اجتماعی (توان مشارکت در فعالیت‌های گروهی و جمعی)، سیاسی (کنترل بر تصمیمات سیاسی)، اقتصادی (توان کنترل تصمیم‌گیری‌های اقتصادی)، و نهادی (به چالش کشیدن نهادها و ساختارهای نابرابر موجود) را در برمی‌گیرد (بوزرجمهری و جوانی، ۱۴۰۱). فرایند توانمندسازی شامل اعطای استقلال به افراد، به‌ویژه زنان، برای مدیریت زندگی و

جدول ۱- تعریف توانمندسازی زنان براساس دیدگاه‌های مختلف

نویسنده	تعریف
دوفلو (۲۰۱۲)	توانمندسازی زنان به معنای برخورداری زنان از فرصت‌های درآمد برابر، مشارکت سیاسی و دسترسی به سایر مؤلفه‌های توسعه مانند بهداشت و آموزش است.
بوزرجمهری و جوانی (۱۴۰۱)	توانمندسازی زنان شامل تمامی اقدامات در راستای افزایش سطح کیفی زندگی آن‌ها است که در نهایت موجب افزایش خودباوری، خودارزشمندی و خوداتکایی در زنان می‌شود.

¹ Sarah Lange

<p>در زمینه توسعه روستایی، توانمندسازی زنان به بهبود دسترسی آن‌ها به منابعی مانند زمین، اعتبار و آموزش توجه دارد. توانمندسازی زنان به‌عنوان یک مؤلفه مهم توسعه روستایی تلقی می‌شود؛ زیرا با سلامت، آموزش، نتایج اقتصادی بهتر و رفاه عمومی زنان روستایی و خانواده‌های آن‌ها مرتبط است.</p>	<p>اورهیوو و اورهرو (۲۰۲۳)</p>
---	--------------------------------

تحصیلات، وجود تعصبات خانوادگی و نبود حمایت‌های قانونی و شبکه ارتباطی است.

کارآفرینی: کارآفرینی مفهومی است که در دوران معاصر اهمیت بیشتری دارد؛ زیرا اهمیت آن در سطح جهانی شناخته شده است. کارآفرینی فرایندی است برای ایجاد یک کسب‌وکار جدید با رویارویی با تمام خطرات نهفته در درآمدزایی و هیچ‌گونه سوگیری جنسیتی ندارد. کارآفرینی، فرایندی است که شامل مجموعه‌ای از فعالیت‌هاست که افراد با استفاده از فرصت‌های موجود و ایجاد ارزش با آن‌ها مواجه می‌شوند (نور و همکاران، ۲۰۲۱).

کارآفرینی فرایندی است که با شناسایی خدمت از سوی فردی که معمولاً ریسک‌پذیر بوده و دارای تفکر و نگاه دوراندیشانه است، آغاز و پس از طی مراحل مختلف از جمله ایده‌یابی، غربال ایده، امکان‌سنجی و تدوین طرح کسب‌وکار به تشکیل شرکت منتهی می‌شود و جهت تدوین ویژگی‌های این فرایند، تخریب چارچوب‌های موجود به‌واسطه تخریب خلاق با جایگزینی چارچوب‌های نو و جدید است (سیف‌اللهی و حسن‌زاده، ۱۴۰۱).

تعاریف موجود از کارآفرینی به طور متفاوتی به فرصت‌یابی، ایجاد کسب‌وکار، عدم اطمینان، سودجویی و موارد دیگر مربوط می‌شود که منعکس‌کننده دیدگاه‌های بی‌شماری است که در حوزه کارآفرینی و فراتر از آن وجود دارد. در واقع مفهوم کارآفرینی مخفف " کارآفرین‌بودن " است (بالانووسکا و همکاران، ۲۰۲۲).

چالش‌ها و موانع توانمندسازی زنان: توانمندسازی زنان

موانعی دارد که در زیر به آن پرداخته شده است:

- **موانع فرهنگی:** شامل دیدگاه جامعه نسبت به وزن و به‌عنوان جنس دوم و عدم توجه به توانمندی‌های آن‌ها، در اختیار نگذاشتن منابع در دسترس زنان و در نهایت سطح پایین خودباوری.
- **موانع اقتصادی:** پایین بودن مشارکت اقتصادی زنان، عدم وجود فرصت‌های شغلی مناسب و هدایت شده در بخش رسمی اقتصاد.
- **موانع اجتماعی:** کم‌سوادی و بی‌سوادی زنان (خسروی پور و اسداله‌پور، ۱۴۰۳).

واقعیت این است که به پتانسیل‌ها و توانایی‌های زنان روستایی بسیار کمتر بها داده می‌شود و از این توانایی‌ها برای بهبود زندگی خود و خانواده و جامعه به‌درستی استفاده نمی‌شود. توانمندسازی فرایندی است که طی آن افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها مسائل و مشکلاتی را که با آن مواجه هستند کنترل می‌کنند؛ بنابراین هدف از توانمندسازی کمک به افراد ضعیف است که سعی کنند مهارت‌ها و توانایی‌های خود را برای کنترل عاقلانه زندگی خود افزایش دهند، بر نقاط ضعف خود غلبه کنند و جنبه‌های مثبت زندگی خود را بهبود بخشند (ابراهیمی و همکاران، ۲۰۲۲).

میرزاخانی (۱۳۹۹) در پژوهش خود نشان داد که مهم‌ترین عوامل مؤثر بر توانمندسازی زنان روستایی و عشایر، همکاری آنان در فعالیت‌های اقتصادی، عوامل فردی و اجتماعی است. علاوه بر این، اساسی‌ترین موانع موجود در مسیر توانمندسازی زنان عواملی نظیر نبود فرصت‌های شغلی، پایین‌بودن میزان

¹ Ebrahimi et al

² Noor et al

جدول ۲- تعاریف کارآفرینی از دیدگاه صاحب نظران (بالانوسکا و همکاران، ۲۰۲۲؛ سیفاللهی، ۱۴۰۰)

پژوهشگر	تعریف
قانون اقتصادی اوکراین (ماده ۴۲)	اصطلاح کارآفرینی را به‌عنوان یک فعالیت اقتصادی مستقل، فعال، سیستماتیک و با ریسک شخصی که توسط واحدهای تجاری (کارآفرینان) باهدف دستیابی به نتایج اقتصادی و اجتماعی و کسب سود انجام می‌شود، تعریف می‌کند.
ژان باپتیست سی (۱۹۷۱)	از نظر اقتصاددان فرانسوی کارآفرینی به‌عنوان چهارمین عامل تولید پذیرفته شده است و بنابراین کارآفرینی در عوامل تولید کلاسیک مانند نیروی کار، سرمایه و طبیعت گنجانده شده است.
کرزنر ^۱	کرزنر کارآفرینی را بر اساس ویژگی‌های فرصت‌طلبانه آن تعریف کرد. براین اساس، کرزنر کارآفرینی را به‌عنوان «کارآفرینی که از فرصت سود استفاده می‌کند و اهمیت رقابت را برجسته می‌کند» تعریف می‌کند.
کورکت ^۲ (۲۰۰۵)	کارآفرینی را فرایند پویایی از تغییر بینش و بصیرت با ابتکار و نوآوری می‌داند.
هیسریچ و پیترس ^۳ (۲۰۰۷)	کارآفرینی را فرایند خلق هر چیز نو و باارزش با صرف وقت و تلاش با فرض همراه داشتن خطرات مالی، روحی و اجتماعی و به‌دست‌آوردن پاداش‌های مالی و رضایت فردی و استقلال که از آن ناشی می‌شود، تعریف کرده‌اند.

تعریف و اهمیت کارآفرینی در مناطق روستایی:
 کارآفرینی در مناطق روستایی از تنوع و گستردگی زیادی برخوردار است و به دلیل تسلط بخش کشاورزی در بسیاری از مناطق روستایی، تمرکز اصلی روی کارآفرینی کشاورزی است؛ چرا که توسعه کارآفرینی روستایی، قابلیت‌های برای کمک به تنوع درآمدها و میزان تولیدات کشاورزی و غیرکشاورزی روستاییان محسوب می‌شود و نیز فرصت‌های مناسبی را برای کاهش خطر معیشتی و افزایش امنیت غذایی پایدار در مناطق روستایی فراهم می‌کند (شهبازی و کاملی، ۱۴۰۲). کارآفرینی روستایی، استفاده از فرایند و روش‌های کارآفرینی برای بهره‌برداری از پتانسیل‌های مناطق روستایی با هدف رشد و توسعه تعریف شده است. به‌بیان‌دیگر، کارآفرینی روستایی، فرایند شناسایی و بهره‌برداری از فرصت‌های کسب‌وکار روستایی است (سیفاللهی، ۱۴۰۳).

توسعه کارآفرینی روستایی پتانسیلی برای کمک به تنوع-بخشی به درآمد و میزان تولیدات کشاورزی و غیرکشاورزی روستائیان است و فرصت‌های مناسبی را برای کاهش ریسک معیشتی و افزایش امنیت غذایی پایدار در مناطق روستایی فراهم می‌کند. کارآفرینی روستایی می‌تواند یکی از زمینه‌های مناسب برای ایجاد اشتغال در بخش‌های کشاورزی و غیرکشاورزی باشد؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که کارآفرینی روستایی راهکاری جدید در نظریه‌های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در مناطق روستایی در جهت کاهش شکاف شهر و روستا، ایجاد فرصت‌های برابر اقتصادی، اجتماعی، محیطی و نهادی است و ابزاری مهم برای رسیدن به توسعه پایدار است (علی‌توکلی و کریمی، ۱۳۹۸)

³ Hisrich & Pitres

¹ Kirzner

² Crockett

جدول ۳- تعاریف کارآفرینی روستایی از دیدگاه صاحب‌نظران (طوبابی‌نژاد و همکاران، ۱۴۰۱)

تعریف	محقق
کارآفرینی روستایی بیانگر کارآفرینی است که در مناطق روستایی به وجود می‌آید. به این معنا که کارآفرینی روستایی در اصل تفاوتی با کارآفرینی در شهر ندارد. جز اینکه آن را در فضای روستا تصور کرد.	ساکسنا ^۱ (۲۰۱۲)
کارآفرینی روستایی شکل خاصی از انتقال فناوری به مناطق روستایی است و هنگامی اتفاق می‌افتد که ساکنان جوامع روستایی تصمیم به تجاری‌سازی و همچنین استفاده از فناوری تولیدشده در مناطق روستایی دارند.	دی ویتا و همکاران ^۲ (۲۰۱۴)
کارآفرینی روستایی وابسته به منابع طبیعی، پتانسیل‌های محلی و جامعه بومی روستایی است و استقرار آن در جوامع محلی، وابسته به این عوامل است.	کوشنیروویچ و همکاران ^۳ (۲۰۱۷)

و باعث قدرت بخشیدن به زنان در فعالیت‌های مختلف کارآفرینی اعم از اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی می‌شود (گلکار فرد و رضایی مقدم، ۱۳۹۸).

زنان کارآفرین روستایی به‌عنوان محرک توسعه: زنان کارآفرین روستایی آن دسته از گروه‌های جامعه روستایی هستند که ایده‌های تجاری را ایجاد و سازمان‌دهی و در نهایت بهترین‌ها را انتخاب می‌کنند. کارآفرینی زنان به نفع جوامع روستایی و در راستای توسعه روستایی بوده است (کرمیان و سقائیان، ۱۴۰۲). زنان کارآفرین روستایی به‌عنوان یک کنش‌یار مثبت در رشد و توسعه اقتصاد روستایی عمل می‌کنند و نقش بسزایی در توسعه اقتصادی جامعه روستایی و در نهایت توسعه اقتصاد ملی، به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه ایفا می‌کنند. کارآفرینی زنان به‌خصوص در مناطق روستایی کشورهای درحال توسعه نظیر ایران، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا به کاهش فقر و تحقق اهداف توسعه پایدار کمک می‌کند. حمایت و توانمندسازی زنان کارآفرین به‌ویژه در مناطق روستایی، می‌تواند به رشد اقتصادی، اشتغال‌زایی و نوآوری جوامع منجر شود (عبدالعظیمی هریس و همکاران، ۱۴۰۳).

چالش‌ها و موانع پیش‌روی زنان کارآفرین روستایی: بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، سهم اشتغال زنان ۱۲/۵ درصد بوده که ۳۸/۸ درصد آن زنان روستایی بوده است؛ بنابراین

توانمندی زنان با کارآفرینی روستایی: یکی از اقداماتی که در جهت توانمندسازی موردتوجه قرار گرفته است، توانمندسازی از طریق کارآفرینی است که مرحله‌ای جدید در توسعه اقتصادی است. توانمندسازی کارآفرینی به این معنا است که افراد دارای اعتمادبه‌نفس لازم برای ریسک‌پذیری باشند و بتوانند خطرات شروع یک فعالیت را قبول کنند، منابع لازم را برای فعالیت‌ها بسیج و جمع‌آوری کنند و بتوانند بازار مناسبی برای کسب‌وکار خود فراهم کنند و در نهایت به راه‌اندازی یک کسب‌وکار اقدام کنند (علی‌بیگی و تقی‌بیگی، ۱۴۰۲).

امروزه نظریه‌های جدید توسعه روستایی از کارآفرینی روستایی به‌عنوان راهکاری مناسب برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در مناطق روستایی برای تغییر الگوی فعلی زندگی، کاهش شکاف شهری و روستایی، ایجاد برابری اقتصادی، اجتماعی، محیطی و نهادی یاد می‌کنند؛ بنابراین توانمندسازی زنان روستایی به‌عنوان نیمی از جمعیت روستایی و تأثیرگذاران اصلی بر فرهنگ جامعه یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر است (ابراهیمی و همکاران، ۲۰۲۲). کارآفرینی روستایی برای زنان ضروری است؛ زیرا آن‌ها را از نظر اجتماعی-اقتصادی در جامعه کشاورزی متعصب توانمند می‌کند (اوریدی و همکاران، ۲۰۲۲). توسعه کارآفرینی و توانمندسازی مکمل یکدیگر بوده

¹ Saxena

² De Vita et al

³ Kushnirovich et al

⁴ Ebrahimi et al

⁵ Oridi et al

توسعه پتانسیل زنان کارآفرین روستایی می‌شود (الکفرای و رفاعی، ۲۰۲۲). یکی از مهم‌ترین راه‌های توانمندسازی زنان این است که آن‌ها را بدون تبعیض توانمند کنیم تا از منابع ارزشمندی مانند زمین، پول، فناوری، مالی، بازاریابی، ارتباطات، یادگیری و توسعه استفاده کنند. زنان باید نقاط قوت، آسیب‌پذیری، فرصت‌ها و چالش‌های خود را در فرایند توانمندسازی در نظر بگیرند و ظرفیت پنهان خود را برای دستیابی به اهداف خود از طریق خودسازی ایجاد کنند (السد و همکاران، ۲۰۲۳).

لازم است با اجرای برنامه‌های کارآفرینی و توانمندسازی روستاها، وضعیت اشتغال و توانمندسازی زنان روستایی ارتقا یابد (ابراهیمی و همکاران، ۲۰۲۲). زنان کارآفرینی روستایی اغلب نسبت به هم‌تایان مرد خود، چالش‌ها و شرایط کاری سخت‌تری را تحمل می‌کنند. نداشتن زمین کشاورزی یک مانع اساسی است. کمتر از ۲۰ درصد از زمین‌های کشاورزی در کشورهای در حال توسعه توسط زنان اداره می‌شود. علی‌رغم قوانین و سیاست‌های مختلفی که تبعیض‌ها را بین زنان و مردان محدود می‌کند، هنجارهای اجتماعی محدودکننده‌ای که بر اکثر مناطق روستایی حاکم است، همچنان مانع از

جدول ۴- عوامل مؤثر بر توانمندسازی زنان روستایی (حق‌پناه و صادقلو، ۱۴۰۰)

عوامل مؤثر	شاخص‌ها
فردی - روان‌شناختی	ارتقای تحصیلات، خودباوری و اعتمادبه‌نفس، خلاقیت، مهارت‌های شخصی
اقتصادی	شغل مناسب، درآمد، سرمایه کافی
اجتماعی	مشارکت، تعامل بهتر با دیگران و آگاهی

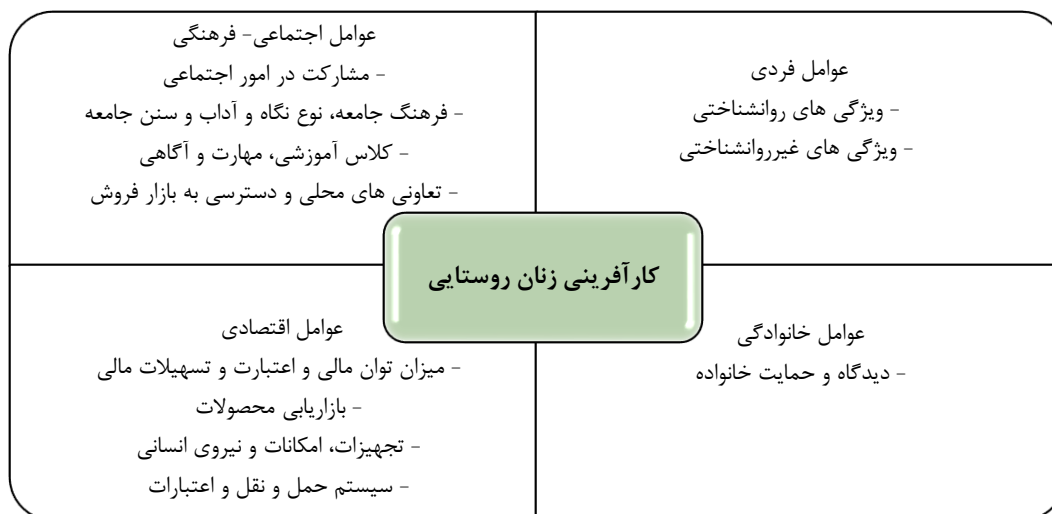
بسازی دارد. باتوجه به اصل ۴۴ قانون اساسی کشور، توجه به کارآفرینی زنان و مشارکت آنان در اقتصاد خرد کشور در هر سنی به‌عنوان شیوه‌های سازنده در زندگی و راهی برای برون‌رفت از بیکاری به شمار می‌آید (بنزاده و همکاران، ۱۴۰۳). فعالیت‌های کارآفرینی زنان روستایی اهمیت بسزایی در توسعه کشاورزی، ریشه‌کنی فقر و بهبود امنیت غذایی خانوار دارد. زنان روستایی از طریق توانایی درک فرصت‌ها و بهره‌برداری از منابع لازم برای تأمین و تولید محصولات در مکان و زمان مناسب با ایجاد کارآفرینی در نواحی روستایی به عنوان پیشگامان نوآور جوامع محلی خود تأثیر مثبتی بر توسعه کسب‌وکارهای روستایی و اقتصاد محلی به جای می‌گذارند (ملکی‌فرد و همکاران، ۱۴۰۰).

عوامل مؤثر و ضرورت توسعه کارآفرینی زنان در روستا:

عوامل مؤثر بر کارآفرینی زنان روستایی شامل عوامل فردی، خانوادگی، فرهنگی - اجتماعی است که در شکل ۱ نشان داده شده است (طهماسبی و همکاران، ۱۴۰۱). باتوجه به سطح توسعه اقتصادی، زنان نقش کلیدی در کشاورزی و توسعه روستایی به‌خصوص در کشورهای در حال توسعه دارند. یکی از راه‌های پیشرفت، توجه به توسعه فعالیت‌های کارآفرینی در روستاها است. توسعه کارآفرینی زنان یکی از اساسی‌ترین موضوعات دستور کار توسعه معاصر در بسیاری از کشورهای در حال توسعه بوده است. بسیاری از صاحب‌نظران توسعه روستایی معتقدند که شناسایی و توانمندی‌ها و مهارت‌های زنان، به‌ویژه زنان روستایی و هدایت استعدادهای خلاق آن‌ها در بهره‌برداری از ظرفیت‌های این قشر بزرگ اجتماعی تأثیر

¹ Elkafrawi & Refai

² Alsaad et al

روستایی از طریق فعالیت‌های کارآفرینانه، به عنوان یکی از گروه‌های تاثیرگذار در فرآیند توسعه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. کارآفرینی به عنوان یکی از کم هزینه‌ترین ابزارها، بهترین نتیجه و بیشترین کارایی جهت توسعه جامعه را به همراه دارد، از این رو فراهم کردن بستر اجتماعی لازم برای توسعه آن از اهمیت خاصی برخوردار است.

علی‌بیگی و تقی‌بیگی (۱۴۰۱) با عنوان تأثیر قابلیت‌های کارآفرینی زنان روستایی بر توانمندسازی آن‌ها: مورد مطالعه، استان کرمانشاه پرداخته است و بیان گردیده است که زنان روستایی در دو بعد اقتصادی و اجتماعی از توانمندی متوسط و در بعد رهبری از توانمندی مطلوب برخوردار بودند. آن‌ها از لحاظ قابلیت کارآفرینی در بعد نوآوری بسیار ضعیف، در بعد فراکنشی عمل کردن، تقریباً ضعیف و در دو بعد استقلال‌طلبی و ریسک‌پذیری متوسط بودند.

آکتر و همکاران (۲۰۲۴) با عنوان تأثیر اجتماعی - اقتصادی فعالیت‌های کارآفرینی برای توانمندسازی زنان در بنگلادش پرداخته شده است و بیان گردیده است که چگونه کارآفرینی، توانمندسازی زنان را افزایش می‌دهد و تأثیر اجتماعی - اقتصادی کارآفرینی زنان در بنگلادش را درک می‌کند. سن، تحصیلات، شغل، میزان ارتباطات، دسترسی به اعتبار و آموزش‌های دریافتی توسط پاسخ‌دهندگان با توانمندسازی

۳- مرور ادبیات پژوهش

خسروی پور و اسداله‌پور (۱۴۰۳) با عنوان آموزش کارآفرینی رویکردی برای توانمندسازی زنان روستایی پرداخته شده است و بیان گردیده است که آموزش و تقویت کارآفرینی زنان روستایی، راهکاری مؤثر در راستای دو شاخص توسعه، یعنی اشتغال و کاهش بیکاری تلقی می‌شود. توانمندسازی زنان کارآفرین به عنوان پایه‌های اساسی برای ارتقا زندگی شغلی و شخصی زنان مهم به نظر می‌رسد، البته این مقوله نیازمند آموزش‌هایی خصوصاً آموزش‌های کارآفرینانه است و از طریق این آموزش‌ها، مهارت و صلاحیت زنان در راستای کارآفرین شدن افزایش یابد.

پناهی (۱۴۰۲) با عنوان توسعه کارآفرینی زنان روستایی؛ چشم‌اندازها و چالش‌ها پرداخته است و بیان گردیده است که کشورهای دنیا برای غلبه بر مشکلات اقتصادی و اجتماعی خود راه‌حل‌های متفاوتی را در نظر گرفته‌اند. به دلیل نقش و جایگاه مهم روستاها در فرآیند توسعه همه جانبه و پیامدهای ناگوار بی‌توجهی به آن مانند شکاف عمیق بین زندگی شهری و روستایی، رشد جمعیت، فقر گسترده و افزایش مهاجرت بی‌رویه روستائیان به شهرها باعث شده توسعه روستایی بر توسعه شهری اولویت داشته باشد. در این بین، توانمندسازی زنان

¹ Akter et al

در نهایت می‌توان گفت که توجه به مقوله کارآفرینی در میان زنان روستایی، نه تنها به بهبود نگرش‌ها نسبت به بهره‌برداری از توانمندی‌ها و ظرفیت‌های آن‌ها کمک می‌کند، بلکه می‌تواند به تقویت بنیادی روستاییان و معکوس شدن مهاجرت به شهرها، ارتقای سطح اقتصادی و ترویج فرهنگ کار در روستا منجر شود. همچنین، می‌تواند توانمندسازی و ظرفیت‌سازی مناطق روستایی در راستای تغییر الگوی زندگی، ایجاد برابری اقتصادی، اجتماعی، محیطی و نهادی و رفع فقر و سایر محدودیت‌های اجتماعی را در پی داشته باشد (فلاح و پرهیزکار برزلی، ۱۳۹۹).

۵- نتیجه‌گیری

توانمندسازی زنان از طریق کارآفرینی در مناطق روستایی نه تنها به افزایش درآمد و بهبود کیفیت زندگی زنان کمک می‌کند، بلکه به تقویت پیوندهای اجتماعی و اقتصادی در جوامع محلی نیز منجر می‌شود. این فرایند به زنان این امکان را می‌دهد که به‌عنوان کارآفرینان فعال در اقتصاد مشارکت کنند و نقش مؤثری در توسعه پایدار ایفا نمایند. با وجود چالش‌های موجود، مانند محدودیت‌های فرهنگی و اقتصادی، توانمندسازی زنان از طریق کارآفرینی یک راهکار مؤثر برای دستیابی به برابری جنسیتی و توسعه پایدار است. با ارتقای مهارت‌های کارآفرینی، زنان قادر خواهند بود تا به طور مستقل کسب و کارهای خود را راه‌اندازی کنند و از این طریق، به بهبود معیشت خانواده‌ها و کاهش فقر در جوامع خود کمک نمایند. این فرایند نه تنها موجب افزایش درآمد خانواده‌ها می‌شود، بلکه موقعیت اجتماعی و اقتصادی زنان را نیز تقویت می‌کند. در این زمینه، سازمان‌های دولتی و غیردولتی می‌توانند دوره‌های آموزشی متناسب با نیازها و شرایط زنان روستایی را برگزار کنند تا مهارت‌های کارآفرینی آنان تقویت شود. همچنین، ایجاد شبکه‌های همکاری میان زنان کارآفرین می‌تواند به تبادل تجربیات و منابع کمک کند و انگیزه بیشتری برای فعالیت‌های کارآفرینی ایجاد نماید.

آنها همبستگی مثبت داشت و بین مشارکت در فعالیت‌های کارآفرینی و توانمندسازی زنان رابطه معناداری وجود دارد. همچنین یافته‌ها نشان داد که مشارکت در فعالیت‌های کارآفرینی تأثیر مثبتی بر توانمندسازی زنان دارد. **نهلکو و همکاران (۲۰۲۳)** با عنوان چالش‌های کارآفرینی و توانمندسازی زنان در آفریقای جنوبی: شواهدی از مناطق روستایی پرداخته شده است و بیان گردیده است که می‌توان بر مشکلات که زنان صاحب کسب و کار در مناطق روستایی آفریقای جنوبی با آن مواجه هستند، غلبه کرد. غلبه بر این موانع می‌تواند زنان کارآفرین را توانمند سازد و رشد اقتصادی را در مناطق روستایی تحریک کند، در نتیجه فقر را کاهش داده و استانداردهای زندگی جوامع روستایی را افزایش دهد.

۴- تأثیر کارآفرینی زنان بر توسعه اقتصادی و اجتماعی روستا: کارآفرینی زنان فرصتی برای توانمندسازی اقتصادی است. مشارکت زنان در کارآفرینی به شدت با بهبود وضعیت زنان، خانواده و رفاه جامعه مرتبط است (ووکوویچ و همکاران، ۲۰۲۳). تحقیقات متعددی نشان داده‌اند که توانمندسازی زنان در زمینه‌های کارآفرینی و شغلی موجب توانمندسازی اقتصادی آنان شده، از وابستگی‌شان به مردان و سازمان‌های حمایتی می‌کاهد و نیز موجب کاهش آسیب‌پذیری آنان می‌شود. توانمندسازی زنان روستایی در رویه، سازوکارها و نهادهای بین‌المللی، با محوریت برخورداری زنان روستایی از حقوق و فرصت‌های برابر در قوانین، سیاست‌ها و برنامه‌های مربوط به امور روستا و در رأس آن‌ها امور کشاورزی و روستایی پیگیری می‌شود (سوختانلو و همکاران، ۱۴۰۱). با توجه به حضور گسترده زنان در نیروی کار کشاورزی در سطح جهان، توانمندسازی آن‌ها نه تنها برای رفاه افراد، خانواده‌ها و جوامع روستایی، بلکه برای بهره‌وری کلی اقتصادی نیز کلیدی است (کوما و گودانا، ۲۰۲۳).

³ Kuma & Godana

¹ Nhleko et al

² Vukovic et al

۶- منابع و ماخذ

- بنازاده، افسانه، رضائی‌مقدم، کوروش، فاطمی، مهسا. (۱۴۰۳). تعیین‌کننده‌های توسعه فعالیت‌های کارآفرینی زنان روستایی استان فارس. راهبردهای کارآفرینی در کشاورزی، سال یازدهم، شماره ۱، صص ۱۲۰-۱۰۸.
- بوزرجمهری، خدیجه، جوانی، خدیجه. (۱۴۰۱). نقش سازمان‌های مردم‌نهاد (NGOs) در توانمندسازی زنان روستایی (مورد مطالعه: روستاهای شهرستان رشتخوار، استان خراسان رضوی). پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۵۴، شماره ۲، صص ۷۵۱-۷۳۵.
- پناهی، فاطمه. (۱۴۰۲). توسعه کارآفرینی زنان روستایی؛ چشم اندازها و چالش‌ها. فصلنامه جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۶، شماره ۳، صص ۵۶۵-۵۴۵.
- حق‌پناه، هانیه، صادقلو، طاهره. (۱۴۰۰). تحلیل نقش بازارهای محلی در توانمندسازی زنان روستایی مورد: شهرستان قائن. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دهم، شماره چهارم (پیاپی ۳۸)، صص ۲۰۸-۱۸۵.
- خسروی پور، بهمن، اسدالله‌پور، مهین. (۱۴۰۳). آموزش کارآفرینی رویکردی برای توانمندسازی زنان روستایی. فصلنامه جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۷، شماره ۲، صص ۳۱۹-۳۰۷.
- خسروی پور، بهمن، کریمی، نرگس. (۱۳۹۸). تحلیل عوامل تأثیرگذار در کارآفرینی زنان روستایی. فصلنامه جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۲، شماره ۱، پیاپی ۵، صص ۱۰۵-۹۵.
- سوختانلو، مجتبی، هادی، زهرا، ایمانی، بهرام. (۱۴۰۱). تحلیل عوامل اثرگذار بر توانمندسازی کارآفرینی زنان روستایی سرپرست خانوار در شهرستان سراب. راهبردهای کارآفرینی در کشاورزی، سال نهم، شماره ۱۷، صص ۹۳-۸۲.
- سیف‌اللهی، ناصر. (۱۴۰۰). تحلیل تأثیر مدیریت دانش و نوآوری بر گرایش کارآفرینانه. فصلنامه علمی مهارت‌آموزی، سال نهم، شماره سی و شش، صص ۲۳-۷.
- سیف‌اللهی، ناصر. (۱۴۰۳). تحلیل اثر بهبود فضای کسب‌وکار بر کارآفرینی روستایی با نقش میانجی قابلیت بازاریابی (مورد مطالعه: شرکت‌های تعاونی روستایی استان روستایی). مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی، ۱۱ (۱)، صص ۱۵۶-۱۴۳.
- سیف‌اللهی، ناصر، حسن‌زاده، تورج. (۱۴۰۱). بررسی تأثیر رهبری دانش بر کارآفرینی با نقش میانجی نوآوری سازمانی. فصلنامه علمی مهارت‌آموزی، دوره ۱۱، شماره ۱ (پیاپی ۴۱)، صص ۱۲۱-۱۳۸.
- شهبازی، حسین رضا، کاملی، مریم. (۱۴۰۲). جایگاه کارآفرینی روستایی در توسعه پایدار. فصلنامه جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۶، شماره ۱، صص ۳۱۷-۳۰۸.
- طولابی‌نژاد، مهرشاد، سپه‌وند، آسیه، سهرابی، محسن. (۱۴۰۱). واکاوی چالش‌های مشارکت زنان روستایی شهرستان خرم‌آباد در فعالیت‌های کارآفرینی کشاورزی. مطالعات راهبردی زنان، دوره ۲۵، شماره ۹۷، صص ۲۲۴-۱۹۹.
- طهماسبی، کلثوم، رضایی، بیژن، نادری، نادر. (۱۴۰۱). واکاوی عوامل مؤثر بر کارآفرینی زنان روستایی شهرستان نهاوند. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال یازدهم، شماره چهارم (پیاپی ۴۲)، صص ۲۱۲-۱۹۵.
- عبدالعظیمی هریس، مهدی، رحیمی کلور، حسین، حسین‌زاده جنارقد، فاطمه. (۱۴۰۳). تأثیر ابعاد رهبری کارآفرینانه بر قصد کارآفرینی زنان روستایی با تأکید بر آموزش کارآفرینی در استان اردبیل. راهبردهای کارآفرینی در کشاورزی، سال یازدهم، شماره ۱، صص ۱۶۳-۱۵۰.
- علی‌بیگی، امیرحسین، تقی‌بیگی، معصومه. (۱۴۰۲). برنامه‌ریزی راهبردی توانمندسازی زنان روستایی استان کرمانشاه از طریق کارآفرینی: کاربرد تکنیک Meta-SWOT. فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره ۱۴، شماره ۱، صص ۱۱۳-۹۰.
- علی‌توکلی، فاطمه، کریمی، سعید. (۱۳۹۸). بررسی نقش کسب‌وکارهای بسیار کوچک در توانمندسازی و خود-اتکایی زنان روستایی. نشریه کارآفرینی در کشاورزی، جلد ششم، شماره دوم، صص ۸۶-۷۱.
- فلاح، محمدرضا، پرهیزکار برزلی، فاطمه. (۱۳۹۹). شناسایی پیشایندهای ورود موفق زنان روستایی به حوزه کارآفرینی: مطالعه موردی استان خراسان شمالی. فصلنامه علمی روستا و توسعه، سال ۲۳، شماره ۹۲، صص ۱۱۴-۸۹.
- کرمان، فرانک، سقائیان، سیدحسین. (۱۴۰۲). تحلیل موانع فراروی کارآفرینی زنان روستایی استان کرمانشاه: کاربرد نظریه بنیانی. آموزش و مدیریت کارآفرینی، ۲ (۲)، صص ۵۸-۴۳.
- گلکار فرد، مرجان، رضایی مقدم، کوروش. (۱۳۹۸). رابطه کارآفرینی با ابعاد توانمندی زنان روستایی استان فارس. راهبردهای کارآفرینی در کشاورزی، سال ششم، شماره ۱۱، صص ۱۰-۱.
- ملکی فرد، فاطمه، قنبری موحد، رضوان، غلامرضایی، سعید، پاکروان چروده، محمدرضا. (۱۴۰۰). بررسی فعالیت کارآفرینی زنان روستایی با تأکید بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی شهرستان

مطالعه: بخش مرکزی شهرستان درمیان). فصلنامه علمی مطالعات فرهنگی - اجتماعی خراسان، سال پانزدهم، شماره سوم، صص ۲۱۰-۱۷۹.

یاسوری، مجید، نوروزی نژاد، معصومه. (۱۴۰۰). فراتحلیل کیفی ابعاد توسعه کارآفرینی زنان روستایی. فصلنامه زن در توسعه و سیاست، دوره ۱۹، شماره ۱، صص ۴۱-۲۱.

Adhikari, D., Gabi, K. H., Giri, B. C., Azizzadeh, F., & Mondal, S. P. (2023). Empowerment of women in India as different perspectives based on the AHP-TOPSIS inspired multi-criterion decision making method. Results in Control and Optimization, 12, 100271.

Akpan, G. E. (2022). Government enterprise empowerment programme: Its effect on women development in rural communities in Akwa Ibom State. Ibom Journal of Social Issues, 11(2), 46-53.

Akter, A., Choudhury, F. H., Bagum, T., Islam, M. M., & Hasan, R. (2024). Socio-economic impact of entrepreneurship activities for the empowerment of women in Bangladesh. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 14(2), 935-953.

Aliamutu, K. F., & Mkhize, M. V. (2024). The obstacles of women entrepreneurship on empowerment in rural communities KwaZulu Natal, South Africa. *Indonesian Journal of Innovation and Applied Sciences (IJIAS)*, 4(1), 88-96.

Alsaad, R. I., Hamdan, A., Binsaddig, R., & Kanan, M. A. (2023). Empowerment sustainability perspectives for Bahraini women as entrepreneurs. *International Journal of Innovation Studies*, 7(4), 245-262.

Balanovska, T., Gogulya, O., Zorgach, A., Havrysh, O., & Dramaretska, K. (2022). Development peculiarities of agrarian entrepreneurship in Ukraine. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 10(2), 60.

Duflo, E. (2012). Women Empowerment and Economic Development. *Journal of Economic Literature*, 50(4), 1051-1079.

Ebrahimi, R., Choobchian, S., Farhadian, H., Goli, I., Farmandeh, E., & Azadi, H. (2022). Investigating the

خرم‌آباد. مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه‌ی کشاورزی ایران، ۵۲ (۳)، صص ۵۰۵-۴۸۹.

میرزاخانی، کریم. (۱۳۹۹). مطالعه جامعه شناختی راهکارهای توانمندسازی زنان روستایی و عشایر. فصلنامه رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری، سال چهارم، شماره ۴۵، جلد ششم، صص ۱۵-۱.

میکانیکی، جواد، شیرزور علی‌آبادی، زهرا، قاسمی، فاطمه. (۱۴۰۰). تأثیر کسب‌وکارهای خانگی بر توانمندسازی زنان روستایی (مورد effect of vocational education and training on rural women's empowerment. *Humanities and Social Sciences Communications*, 9(1).

Elkafrawi, N., & Refai, D. (2022). Egyptian rural women entrepreneurs: Challenges, ambitions and opportunities. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 23(3), 203-214.

Erikotola, J. O., & Omoregie, C. O. (2019). Employment generation programmes and women empowerment in Nigeria.

Ijaz, A., Dogar, A. A., Shah, I., Lodhi, M. S., & Dawar, S. UNDERSTANDING WOMEN EMPOWERMENT IN RURAL COMMUNITIES: A CASE STUDY OF SAHIWAL DISTRICT, PUNJAB PAKISTAN.

Kuma, B., & Godana, A. (2023). Factors affecting rural women economic empowerment in Wolaita Ethiopia. *Cogent Economics & Finance*, 11(2), 2235823.

Mela, K., Paul, A., & Yakubu, L. (2024). Women Empowerment Programmes toward Sustainable Development in Nigeria: Challenges and Policy Options. *AKSU Journal of Administration and Corporate Governance*, 4(1), 151-160.

Mogamedi, M. J., & Mkhize, N. N. (2023). Skills development programme for the empowerment of women in rural communities in KwaZulu-Natal, South Africa: Lessons learnt from the COVID-19 pandemic. *OIDA International Journal of Sustainable Development*, 16(12), 127-134.

Nhleko, M. A. N., Msomi, T. S., & Ogunsola, S. A. (2023). Challenges of women entrepreneurship and empowerment in South Africa: evidence from rural areas. *International Journal of Environmental, Sustainability, and Social Science*; Vol. 4, Issue 5.

Nihangaza, S., & Kwizera, E. (2023). Exploring the effect of women empowerment on sustainable development with reference to village savings and loans associations (VSLA) partners of FVS-Amie des Enfants in Makamba Province. *International Journal of Public Administration and Management Research*, 8(4), 1-6.

Noor, S. , Isa, F. M. and Nor, L. M. (2021). Women Empowerment Through Women Entrepreneurship: A Comparison Between Women Entrepreneurs and Fulltime Housewife in Pakistan. *Interdisciplinary Journal of Management Studies (Formerly known as Iranian Journal of Management Studies)*, 14(2), 347-363.

Ogbari, M. E., Folorunso, F., Simon-Ilogho, B., Adebayo, O., Olanrewaju, K., Efegbudu, J., & Omoregbe, M. (2024). Social empowerment and its effect on poverty alleviation for sustainable

development among women entrepreneurs in the Nigerian agricultural sector. *Sustainability*, 16(6), 2225.

Oridi, F. I., Uddin, M. S., Faisal-E-Alam, M., & Husain, T. (2022). Prevailing factors of rural women entrepreneurship in Bangladesh: evidence from handicraft business. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 12(1), 305-318.

Urhibo, B. O., & Orhero, A. E. (2023). Rural women empowerment and development in Nigeria. *Journal of Public Administration, Finance and Law*, 27(1), 1-12.

Vukovic, D. B., Petrovic, M., Maiti, M., & Vujko, A. (2023). Tourism development, entrepreneurship and women's empowerment-Focus on Serbian countryside. *Journal of Tourism Futures*, 9(3), 417-437.